

Andrzej Zbonikowski

Wybrane społeczno-demograficzne i osobowościowe uwarunkowania samorealizacji młodzieży akademickiej

Pedagogika Rodziny 1/2, 137-149

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Zbonikowski

Wybrane społeczno-demograficzne i osobowościowe uwarunkowania samorealizacji młodzieży akademickiej

Streszczenie

Artykuł stanowi zarys problematyki samorealizacji młodzieży akademickiej. Zostało tu zaprezentowane znaczenie zmiennych społeczno-demograficznych dla procesu samoaktualizacji. Analizie poddano także obszar wymiarów osobowości określonych w ramach tzw. Wielkiej Piątki – jako czynników warunkujących samorealizację. Za obowiązujące rozumienie procesu samoaktualizacji przyjęta została koncepcja Abrahama Masłowa.

Summary

Selected social-demographic and personal factors of self-realization of academic youth The article an outline of the issues concerning on the problems of self-realization of academic youth. Author presents meaning of social-demographic variables for a self-realization. There is also a discussion on the “Big Five” dimensions of personality as self-realization’s factors. As a main point of view, the author took the Abraham Maslow’s conception of self-actualization.

1. Wprowadzenie

Pojęcie samorealizacji (*self-realization*), samoaktualizacji (*self-actualization*) lub samourzeczywistnienia (w języku niemieckim – *Selbstverwirklichung*) należy obecnie do kluczowych pojęć humanistyki, a jednocześnie najistotniejszych pojęć psychologii humanistycznej. W dosłownym rozumieniu leksykalnym oznacza ono realizację siebie samego (przedrostek *samo-*), koncentrując tym samym uwagę badacza na osobistym potencjale rozwojowym jednostki.

Na gruncie psychologii termin *samorealizacja* został zaproponowany w 1939 r. w pracy *The Organism* przez K. Goldsteina, przedstawiciela nurtu organizmicznego psychologii humanistycznej. Rozumiał on go jako nadrzędny motyw sterujący ludzką aktywnością zorientowany na spełnienie wszystkich potencjalnych możliwości jednostki. Natomiast pozostałe determinanty miały charakter pochodny (Reber, 2002).

Bodaj najpełniejsze opracowanie problematyki samorealizacji na gruncie naukowym związane jest z dorobkiem A. Masłowa (1986, 1990). Autor ten zaprezentował wieloaspektowe podejście do problemu, obierając jednocześnie wobec tego zagadnienia perspektywę osobowościową, motywacyjną oraz egzystencjalną. Samorealizacja stanowiła dla niego zarówno najwyższy motyw rozwoju jednostki, jak również była mechanizmem regulującym całokształt funkcjonowania psychicznego.

Masłow (1990) – na podstawie studiów teoretycznych i empirycznych – sformułował charakterystykę osób samorealizujących się. Postuluje on 15 warunków, które muszą być choćby częściowo spełnione, aby dokonywał się proces samoaktualizacji jednostki. Są to:

- bardzo sprawna percepcja rzeczywistości,
- akceptacja siebie, innych ludzi i zjawisk przyrody,
- spontaniczność i prostota wyrażania uczuć,
- umiejętność koncentracji na problemie i jego istocie,
- dystans wobec rzeczywistości i potrzeba prywatności,
- autonomia i niezależność wobec kultury i otoczenia,
- świeżość ocen, manifestująca się zdolnością doceniania wciąż na nowo dobrodziejstw życia,
- doznania mistyczne i szczytowe,
- *Gemeinschaftsgefühl* – poczucie wspólnoty z istotami ludzkimi,
- głębia stosunków interpersonalnych,
- umiejętność różnicowania środków i celów, dobra od zła,
- filozoficzne i niezłośliwe poczucie humoru,
- spontaniczna ekspresja twórcza,
- przeżywanie skrajnych nastrojów i wewnętrznych konfliktów,
- umiejętność rozwiązywania dychotomii w samorealizacji, holistyczne funkcjonowanie w rzeczywistości.

Zainteresowanie problematyką samorealizacji podyktowane jest obecnie coraz większą potrzebą empirycznego ustalenia kierunków rozwoju współczesnego człowieka, jak również uwarunkowań i barier tegoż procesu. Szybko zmieniające się realia społeczno-kulturowe i gospodarcze otwierają przed ludźmi zarówno konstruktywne, jak i złudne drogi samorealizacji¹¹. Poznanie psychologicznych i społecznych czynników samoaktualizacji pozwala lepiej zrozumieć jej mechanizmy, co może być pomocne w projektowaniu oddziaływań wychowawczych wspierających proces samourzeczywistniania.

¹¹ Por. problematyka pseudosamorealizacji, której podstawowe założenia na gruncie polskiej psychologii opracował W. Łukaszewski (1984).

Wiek, od którego można rozpocząć poszukiwanie symptomów samorealizacji, to – w świetle teorii Masłowa – szczyt okresu adolescencji. Jest to czas, gdy potrzeby afiliacji i szacunku są już na tyle zaspokojone, iż w coraz większym stopniu w strukturach osobowości aktywizowana jest potrzeba samorealizacji. Podejmowanie zadań okresu dorosłości związanych z samourzeczywistnianiem w szczególności sposób zaobserwować można u studentów finalizujących edukację akademicką. Projektowanie własnej przyszłości, wyznaczanie celów życiowych związanych z karierą zawodową, rodziną czy aktywnością społeczną stymuluje proces samorealizacji i nadaje mu rozwojową kierunkowość.

Zarówno przedstawiciele stanowisk idiograficznych w zakresie badania nad samoaktualizacją (por. Masłow, 1986; Allport, 1955), jak i zwolennicy podejścia nomotetycznego (por. Niebrzydowski, 1997; Górniewicz, Rubacha, 1993) wskazują na potrzebę szerokiego ujmowania uwarunkowań procesu samorealizacji, ze zmiennymi społeczno-demograficznymi włącznie. Uzasadnienie stanowi tu fakt, iż czynnik społeczno-kulturowy, wyrażający się poprzez te zmienne, posiada istotne właściwości modyfikujące poziom i ukierunkowujące proces samorealizacji jednostek. Mimo, że potrzeby wzrostowe i potencjał samorealizacji tkwi w każdym człowieku (Masłow, 1986), to określone warunki społeczne i ich interakcja z właściwościami podmiotowymi i aktywnością własną jednostki w istotnym stopniu kształtują dynamikę samourzeczywistniania.

Celem podjętych badań było ustalenie związku między wybranymi zmiennymi społeczno-demograficznymi i osobowościowymi a poziomem samorealizacji studentów finalizujących kształcenie akademickie. Jako zmienne niezależne przyjęto:

- płeć osób badanych,
- wielkość miejscowości, w której osoba badana spędziła większą część życia: wieś, małe miasto – do 25 000 mieszkańców, średnie miasto – do 100 000 mieszkańców, duże miasto – powyżej 100 000 mieszkańców,
- sektor szkolnictwa wyższego, w którym student zdobywa wykształcenie – zmienna socjodemograficzna przyjmująca wartość dychotomiczną (sektor państwowy lub niepaństwowy),
- wykonywanie pracy zarobkowej – zmienna zoperacjonalizowana faktem co najmniej jednokrotnego podjęcia pracy zarobkowej w ciągu ostatnich 3 miesięcy poprzedzających badanie,
- specjalność dyplomowa studentów,
- cechy osobowości – zmienne psychologiczne wg modelu Wielkiej Piątki Costy i McCrae (1998) – neurotyczność, ekstrawersja, otwartość, ugodowość, sumienność.

Stosownie do postawionego celu badań sformułowano pytania badawcze:

- Czy i w jakim stopniu zmienne społeczno-demograficzne – płeć, wielkość miejscowości będącej dominującym miejscem zamieszkania, sektor szkolnictwa wyższego i wykonywanie pracy zarobkowej – różnicują poziom samorealizacji osób badanych?

- Czy i w jakim stopniu specjalność dyplomowa studentów jest czynnikiem różnicującym poziom ich samorealizacji?
- Jaki jest związek między poziomem samorealizacji a cechami osobowości w badanych grupach studentów?

2. Osoby badane i metoda badań

Badania przeprowadzono wśród młodzieży akademickiej reprezentującej największe uczelnie makroregionu łódzkiego: państwową (Uniwersytet Łódzki) i niepaństwową (Akademię Humanistyczno-Ekonomiczną). Z obu szkół wyższych wybrano największy kierunek stacjonarny – pedagogika – ze względu na jego bardzo wysoką popularność wśród kandydatów podejmujących studia, jak i aspekt merytoryczny (społeczny profil kierunku studiów; przygotowanie do pracy z ludźmi opartej na pomaganiu i kształtowaniu wzorców zachowań, co wymaga szczególnie wysokiej dojrzałości osobistej absolwentów). W badaniach wzięły udział pełne populacje słuchaczy ostatniej edycji jednolitych studiów magisterskich rozpoczynających V rok studiów w trybie dziennym. Analiza badawcza oparta została o dane uzyskane od 267 osób (224 osoby reprezentujące UŁ i 43 osób z AHE, ze średnią wieku odpowiednio: 22,84 i 23,28 lat).

Strukturę badanych z podziałem na specjalności przedstawia tabela 1.

Tab. 1. Liczebności osób w badanych grupach z podziałem na sektory szkolnictwa wyższego oraz specjalności dyplomowe

Uczelnia	Specjalność dyplomowa	Liczebność	Odsetek w danej populacji
Sektor państwowy	Pedagogika wieku dziecięcego	43	19,2
	Pedagogika rewalidacyjna	39	17,4
	Edukacja dorosłych	32	14,3
	Pedagogika społeczna w zakr. pracy opiek. i społ.-wych.	33	14,7
	Pedagogika kultury fiz. i zdrowotnej	25	11,2
	Edukacja przez sztukę	19	8,5
	Profilaktyka i animacja społ.-kulturalna	33	14,7
	Ogółem	224	100,0
Sektor niepaństwowy	Pedagogika terapeutyczna	17	39,5
	Psychopedagogika	26	60,5
	Ogółem	43	100,0

W badaniach zastosowano dwa narzędzia badawcze. Do badania samorealizacji wykorzystano Kwestionariusz Wyboru Wartości autorstwa K. Hirszla oparty na teorii samorealizacji A. Masłowa. Struktura ankiety obejmuje 100 pozycji przypisanych piętnastu masłowskiemu wskaźnikom samoaktualizacji. Poszczególne pozycje kwestionariusza opierają się na 15 wskaźnikach samorealizacji zidentyfikowanych przez Masłowa (1990).

Drugie narzędzie stanowił Inwentarz Osobowości Neo-FFI Costy i McCrae (w polskiej adaptacji B. Zawadzkiego, J. Strelaua, P. Szczepanik, M. Śliwińskiej, 1997). Obejmuje on pięć głównych wymiarów osobowości, którymi są:

- neurotyczność – wymiar odzwierciedlający przystosowanie emocjonalne v. emocjonalne niezrównoważenie, oznacza podatność na doświadczanie przykrych emocji oraz wrażliwość na stres psychologiczny; obejmuje 6 formalnie wyróżnionych składników: lęk, agresywną wrogość, depresyjność, impulsywność, nadwrażliwość i nadmierny samokrytycyzm;
- ekstrawersja – wymiar charakteryzujący jakość i ilość interakcji społecznych oraz poziom aktywności, energii i zdolność do odczuwania przyjemnych emocji; obejmuje 6 formalnie wyróżnionych składników: towarzyskość, serdeczność, asertywność, aktywność, poszukiwanie doznań i emocjonalność w zakresie przyjemnych emocji;
- otwartość na doświadczenie – wymiar opisujący tendencje jednostki do poszukiwania i pozytywnego wartościowania doświadczeń życiowych, tolerancję wobec nowości oraz ciekawość poznawczą; obejmuje 6 formalnie wyróżnionych składników: wyobraźnię, estetykę (*aesthetics*; wrażliwość estetyczną, zainteresowanie sztuką), uczucia (*feelings*; otwartość na stany emocjonalne innych ludzi), działania (*actions*; aktywne poszukiwanie nowych bodźców), idee (*ideas*; intelektualną ciekawość, zainteresowania filozoficzne) i wartości (*values*; gotowość do analizy wartości społecznych, religijnych, politycznych; odwrotność dogmatyzmu);
- ugodowość – wymiar opisujący pozytywne v. negatywne nastawienia do innych ludzi, orientacja interpersonalna przejawiająca się w altruizmie v. antagonizmie, doświadczana w uczuciach, myślach i działaniu; ugodowość obejmuje następujące komponenty: zaufanie, prostolinijność, altruizm, uступliwość, skromność oraz skłonność do rozczulania się (empatyzowania emocjonalnego);
- sumienność – wymiar charakteryzujący się stopniem zorganizowania, wytrwałości i motywacji jednostki w działaniach zorientowanych na cel; charakteryzuje stosunek człowieka do pracy i odzwierciedla motywację osiągnięć; komponenty sumienności to: kompetencja (przekonanie o możliwości radzenia sobie w życiu), skłonność do utrzymywania porządku w działaniu, obowiązkowość (ściśle kierowanie się zasadami), dążenie do osiągnięć, samodyscyplina, rozważa.

Każda osoba badana wypełniała metryczkę pakietu testów, w której podawała wiek, płeć, specjalność, wielkość miejscowości, z której pochodzi oraz informację o własnej pracy zarobkowej.

Analizy statystyczne otrzymanych wyników przeprowadzono przy wykorzystaniu pakietu statystycznego SPSS PL wersja 14.0. Porównań między średnimi dokonano za pomocą testu t Studenta oraz metodą analizy wariancji (Anova jednoczynnikowa). Natomiast określenie osobowościowych uwarunkowań samorealizacji przeprowadzono za pomocą analizy korelacyjnej opartej na współczynniku r Pearsona.

3. Wyniki badań

Na pierwszym etapie analizy wyników badań dokonano obliczeń średnich wyników dla wszystkich osób badanych, a także oddzielnie dla poszczególnych sektorów uczelni. Wyniki przedstawia tabela nr 2.

Tab. 2. Średnie arytmetyczne i odchylenia standardowe poziomu samorealizacji w badanych grupach – zestawienie globalnie oraz w grupach wyróżnionych ze względu na badane zmienne socjodemograficzne – płeć, miejscowość, sektor uczelni i aktywność zarobkowa

Wyodrębnione grupy	Liczebność	Średnia arytmetyczna	Odchylenie standardowe
Globalnie	267	218,24	13,559
a) płeć			
kobiety	225	218,24	13,69
mężczyźni	42	218,19	13,02
b) miejscowość			
wieś	29	218,07	16,78
małe miasto	14	217,07	12,54
średnie miasto	77	218,30	15,51
duże miasto	147	218,35	11,90
c) sektor uczelni			
państwowy	224	218,28	13,462
niepaństwowy	43	218,00	14,218
d) aktywność zarobkowa			
pracuje	190	219,16	13,22
nie pracuje	77	215,95	14,20

Porównanie wyników uzyskanych w wyróżnionych grupach obarczone jest ograniczeniem polegającym na braku równoliczności porównywanych populacji. Biorąc jednak pod uwagę fakt, iż badane grupy nie stanowiły losowo dobranych prób, ale stanowiły pełne liczebności grup wyróżnionych w populacji generalnej wszystkich badanych studentów można z pewną ostrożnością przeprowadzić porównanie średnich.

Na etapie wstępnym porównań ustalono normalność rozkładów empirycznych mierzonej zmiennej w poszczególnych grupach. Dla grup o liczebności $n > 100$ zastosowano w tym celu test nieparametryczny Kołmogorowa-Smirnowa, dla grup o liczebności $n < 100$ wykorzystano test Shapiro-Wilka. Wyniki testów we wszystkich przypadkach wskazały na istotność $p > 0,05$, co wskazuje na brak różnic z rozkładem normalnym.

Następnie sprawdzona została homogeniczność wariancji zmiennej zależnej w badanych grupach za pomocą testu Levene'a, który wykazał istnienie homogeniczności w odniesieniu do grup wyróżnionych ze względu na płeć, sektor uczelni, aktywność zarobkową, a na brak homogeniczności w grupach wyróżnionych wg wielkości miejscowości.

Powyższe ustalenia dały podstawę do ostrożnego zastosowania testu parametrycznego t Studenta w grupach nierównolicznych oraz wskazały na konieczność zastosowania testu Browna-Forsythe'a (zamiast testu F) w analizie wariancji dla grup bez homogeniczności wariancji zmiennej.

Dzięki przeprowadzonym analizom porównawczym z wykorzystaniem testu t Studenta uzyskano następujące wyniki:

- w grupie mężczyzn i kobiet poziom samorealizacji jest zbliżony, a śladowe różnice między średnimi są nieistotne statystycznie;
- wśród studentów studiujących w poszczególnych sektorach szkolnictwa uzyskano zbliżoną średnią w zakresie poziomu samorealizacji, a śladowe różnice między średnimi również są nieistotne statystycznie;
- poziom samorealizacji studentów pracujących i niepracujących różni się nieznacznie (o wartość niższą niż 0,5 odchylenia standardowego dla całej badanej populacji) na poziomie istotności $p = 0,079$, co oznacza słabą tendencję do istotności różnicy.

Dokonując porównań między średnimi dla grup studentów z miejscowości o różnej wielkości, przeprowadzono analizę wariancji jednoczynnikowej. Uzyskana wartość statystyki dla testu Browna-Forsythe'a okazała się nieistotna statystycznie, co daje podstawę do uznania równości porównywanych średnich.

W celu ustalenia, czy zainteresowania zawodowe są czynnikiem różnicującym poziom samorealizacji, dokonano analizy różnic między średnimi dla poszczególnych specjalności. Wyniki analiz ilustruje tabela 3.

Tab. 3. Średnie i odchylenia standardowe poziomu samorealizacji w badanych grupach

Specjalność	Liczebność	Średnia arytmetyczna	Odchylenie standardowe
Sektor państwowy			
Pedagogika wieku dziecięcego	43	219,88	15,249
Pedagogika rewalidacyjna	39	219,36	13,749
Edukacja dorosłych	32	218,38	12,399
Pedagogika społeczna w zakr. pracy opiek. I społ.-wych.	33	218,03	14,225
Pedagogika kultury fiz. i zdrowotnej	25	216,92	7,670
Edukacja przez sztukę	19	213,74	14,387
Profilaktyka i animacja społ.-kulturalna	33	218,73	14,233
Sektor niepaństwowy			
Pedagogika terapeutyczna	17	222,82	14,161
Psychopedagogika	26	214,85	13,605

Najwyższy średni poziom samorealizacji osiągnęli studenci specjalności pedagogika terapeutyczna (średnia=222,82), najniższy – reprezentanci specjalności edukacja przez sztukę (średnia=213,74) oraz psychopedagogika (średnia=214,85). W celu sprawdzenia istotności różnic między średnimi przeprowadzono analizę wariancji z wykorzystaniem statystyki F. Uzyskana wartość współczynnika istotności statystycznej p wskazała, iż specjalności nie są czynnikiem różnicującym poziom samorealizacji studentów na poziomie statystycznie istotnym.

Ze względu na zidentyfikowaną niższą wartość średniej wartości zmiennej zależnej w dwóch ww. grupach, zastosowano izolowaną analizę różnic – oddzielnie dla sektora państwowego i prywatnego. Dla specjalności sektora państwowego zastosowano analizę wariancji post hoc z wykorzystaniem testu Gabriela. Analiza nie potwierdziła nawet granicznego poziomu istotności dla porównań średniego poziomu samorealizacji w specjalności edukacja przez sztukę względem innych specjalności.

Dla specjalności sektora niepaństwowego zastosowano porównanie średnich przy pomocy testu t Studenta. Uzyskano istotność $p=0,072$, co można ostrożnie interpretować jako tendencję do istotności różnic.

W celu ustalenia związków między cechami osobowości a poziomem samorealizacji badanych osób przeprowadzono analizę korelacyjną zmiennych. Poza ujęciem globalnym dokonano analiz również w podziale na grupy wg kryterium wykonywania pracy zarobkowej. Podyktowane to zostało sugestią wynikającą z porównania grup studentów pracujących i niepracujących – gdzie pojawiła się tendencja istotności różnic w poziomie samorealizacji w obu grupach. Uzyskane wyniki ilustruje poniższa tabela.

Tab. 4. Współczynniki korelacji między poziomem samorealizacji a cechami osobowości – zestawienie globalne oraz z podziałem na studentów pracujących i niepracujących

Cecha osobowości	Wszyscy badani	Studenci pracujący	Studenci niepracujący
neurotyczność	-0,366**	-0,332**	-0,416**
ekstrawersja	0,423**	0,411**	0,424**
otwartość	0,462**	0,444**	0,506**
ugodowość	0,238**	0,213**	0,360**
sumienność	0,325**	0,346**	0,277*

*istotność $p < 0,05$; **istotność $p < 0,01$

Zarówno wśród studentów wykonujących pracę zarobkową, jak i niepracujących stwierdzono występowanie statystycznie istotnych związków między poziomem samorealizacji a wszystkimi badanymi cechami osobowości. Ujemna zależność korelacyjna zaznaczyła się tylko w odniesieniu do jednej cechy – tj. neurotyczności: im wyższy poziom samorealizacji osób badanych, tym niższa neurotyczność. Można jednak zauważyć, iż siła tego związku jest nieco większa dla studentów niepracujących niż dla osób aktywnych zarobkowo. Dodatnia zależność korelacyjna dotyczy pozostałych czterech cech wchodzących w skład modelu Wielkiej Piątki – im wyższy poziom samorealizacji reprezentują osoby badane, tym wyższy jest poziom ich ekstrawersji, otwartości, ugodowości i sumienności. Związek tych zmiennych z poziomem samorealizacji odznacza się siłą umiarkowaną, mieszczącą się na ogół w przedziale od 0,3 do 0,5. Wyjątek stanowi ugodowość, która globalnie oraz w grupie studentów pracujących słabo koreluje z poziomem samorealizacji (przy umiarkowanej korelacji w grupie niepracujących) oraz sumienność, która w grupie niepracujących okazała się słabo korelować z samorealizacją (przy umiarkowanej sile zależności w grupie pracujących oraz globalnie wśród wszystkich badanych).

Kolejny etap analizy wyników polegał na sprawdzeniu czy poziom samorealizacji różnicuje nasilenie poszczególnych cech osobowości. W tym celu wyodrębniono dwie skrajne grupy osób badanych, biorąc pod uwagę wartość 0,5 odchylenia standardowego od średniej w zakresie poziomu samorealizacji (tj. 218,24). Dla obu grup kontrastowych obliczony został średni poziom nasilenia poszczególnych cech

osobowości, a następnie porównano różnice między średnimi z wykorzystaniem testu t Studenta. Wyniki przeprowadzonych analiz ilustruje poniższa tabela.

Tab. 5. Średnie wartości poszczególnych cech osobowości w grupach o wysokim i niskim poziomie samorealizacji

Cecha osobowości	Wysoki poziom samorealizacji		Niski poziom samorealizacji		p
	M	SD	M	SD	
Neurotyczność	31,01	8,90	37,40	7,94	0,000
Ekstrawersja	47,05	6,30	40,60	6,36	0,000
Otwartość	45,23	5,66	38,69	6,04	0,000
Ugodowość	44,11	6,18	40,13	5,73	0,000
Sumiennność	46,67	7,39	40,87	6,12	0,000

M – średnia, SD – odchylenie standardowe, t – wartość statystyki t, p – poziom istotności statystyki t

Uzyskane wyniki przeprowadzonych porównań wskazują, iż wszystkie uwzględnione cechy osobowości znacząco różnicują osoby badane na poziomie istotności $p < 0,001$. Oznacza to, iż osoby o wysokim poziomie samorealizacji cechują się znacznie niższym poziomem neurotyczności oraz znacząco wyższym poziomem ekstrawersji, otwartości, ugodowości i sumienności aniżeli osoby o niskim poziomie samorealizacji.

4. Podsumowanie i wnioski

Uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić, iż poziom samorealizacji przyszłych pedagogów nie zależy od takich zmiennych społeczno-demograficznych jak: płeć, miejscowość zamieszkania oraz sektor szkolnictwa, w którym realizowane jest kształcenie wyższe. Można przypuszczać, iż zmienne te nie odgrywają roli inhibitora procesu samorealizacji i mogą jedynie różnicować jego strukturę, ale nie poziom. Płeć osób badanych i sektor uczelni nie różnicują możliwości zaspokajania pragnień psychicznych tak, aby miało to wpływ na poziom zaspokajania potrzeby samorealizacji. Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do wielkości miejscowości, z której pochodzą osoby badane. W tym przypadku można by oczekiwać pewnego zróżnicowania, jako że małą miejscowość i duże miasto dają różne możliwości w zakresie form zaspokajania potrzeb pośrednio związanych z samorealizacją (m.in. powszechny dostęp do dóbr kultury, sztuki i nauki, wartościowych form spędzania wolnego czasu i rozwijania zainteresowań). Można jednak przypuszczać, że w przypadku osób badanych dużą rolę odegrał już ponad czteroletnie życie studenckie w dużym mieście w związku z kształceniem stacjonarnym pozwalające nabyć nowe formy zaspokajania potrzeb. Możliwe również, iż życie

w małej miejscowości nie wiązało się dla osób badanych z mniejszą skutecznością zaspokajania pragnień, nawet przy mniejszym repertuarze możliwych form ich zaspokajania. Byłoby to zgodne ze stanowiskiem Masłowa (1986), który dostrzegł możliwość samoaktualizacji w różnych warunkach środowiskowych, jeśli tylko nie występują istotne bariery tego procesu.

Zróznicowania poziomu samorealizacji w zakresie studentów różnych specjalności dyplomowych niniejsze badania zasadniczo nie potwierdziły. Zauważyć jednak można, iż najniższe średnie wyniki osiągnęli studenci tych specjalności, którzy nie przekładają się bezpośrednio na kwalifikacje zawodowe określonego segmentu pracy pedagogicznej, a mianowicie:

- specjalność edukacja przez sztukę (w 2009 r. blok przedmiotowy sztuka został ostatecznie wycofany z podstawy programowej nauczania w szkołach),
- specjalność psychopedagogika, która w założeniach ma przygotowywać pedagogów ogólnych z dobrym zapleczem wiedzy i umiejętności psychologicznych, jednak w praktyce nie jest specjalnością kojarzoną z tradycyjnymi obszarami pracy pedagoga.

Biorąc pod uwagę zidentyfikowaną tendencję w istotności różnic w odniesieniu do specjalności psychopedagogika, a także niską liczebność studentów specjalności edukacja przez sztukę, można przypuszczać, iż występuje tu pewna słaba tendencja różnicująca. Możliwe, iż wiąże się ona z perspektywami zatrudnienia po ukończeniu kształcenia na danej specjalności i ew. frustracją osób badanych z tym związaną. Jest to jednak hipoteza wymagająca weryfikacji w dalszych badaniach. Za jej słusznością wydaje się przemawiać tendencja w istotności zróznicowania poziomu samorealizacji między grupą studentów pracujących i niepracujących. Można przypuszczać, iż podejmowanie różnych form pracy zarobkowej (jak i perspektywy skutecznego podejmowania pracy zawodowej) warunkują pozytywnie poziom samorealizacji.

Poszukiwanie uwarunkowań poziomu samorealizacji wśród cech Wielkiej Piątki zaowocowało zidentyfikowaniem zależności istotnych statystycznie dla wszystkich pięciu cech. Ekstrawersja, otwartość i sumienność okazały się pozytywnymi korelatami poziomu samorealizacji o umiarkowanej sile, ugodowość – o sile słabej, zaś neurotyczność okazała się negatywnym korelatem o sile umiarkowanej. Choć literatura przedmiotu nie przytacza danych empirycznych wiążących Wielką Piątkę z samorealizacją, to częściowe uzasadnienie takich zależności można odnaleźć w teorii samorealizacji Masłowa (1986, 1990). Życzliwe nastawienie do świata, poczucie wspólnoty z innymi ludźmi, poczucie własnej wartości, zdolność do ekspresji własnego ja, a także umiejętność konsekwentnego realizowania celów stanowią elementy wspólne charakterystyki osób samorealizujących się oraz wykazanych w niniejszych badaniach uwarunkowań samorealizacji.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż poszczególne cechy osobowości wyróżnionej w teorii Wielkiej Piątki składają się z sześciu komponentów, których znaczenie

dla samorealizacji może być – w kontekście ustaleń A. Maslowa – nieco inne czy wręcz wzajemnie sprzeczne. I tak np. ustepliwość czy skromność jako komponenty ugodowości mogą stanowić barierę dla wskazanej przez Maslowa spontaniczności i twórczej ekspresji. Możliwe, iż właśnie z tego względu u studentów pracujących (a zatem prawdopodobnie również bardziej ekspresywnych społecznie) siła związku ugodowości z poziomem samorealizacji jest niższa niż w grupie studentów niepracujących. Analogicznie można by interpretować różnicowanie związku neurotyczności z poziomem samorealizacji we wspomnianych grupach. Studentom pracującym neurotyczność w mniejszym stopniu „przeszkadza” w zaspokajaniu potrzeby samorealizacji niż ma to miejsce w grupie studentów niepracujących. Możliwe, iż doświadczenia socjalizacyjne związane z pracą pozwoliły osobom badanym wyzwolić w pewnym zakresie umiejętności konstruktywnego zarządzania własnymi emocjami w sposób sprzyjający osiągnięciu celów – również tych warunkujących osobisty rozwój.

Uzyskane wyniki badań pozwalają na sformułowanie pewnych wniosków mających istotne znaczenie dla praktyki wychowawczej. Nie ulega wątpliwości, iż wspieranie procesu samorealizacji wiąże się ze świadomym kształtowaniem określonych umiejętności interpersonalnych i intrapsychicznych wychowanka. Do takich właściwości z pewnością należy konglomerat cech warunkujących samokontrolę emocjonalną i emocjonalne przystosowanie jednostki (antyteza neurotyczności). Są to także dyspozycje związane z otwartością na drugiego człowieka oraz na doświadczenie, a w pewnym zakresie również z ugodowością i sumiennością. Cechy te są szczególnie mocno warunkowane społeczno-kulturową transmisją rodzinną, realizowaną w znacznej mierze poprzez naśladownictwo wzorców zachowań rodzicielskich. Mogą ponadto stanowić repertuar celów będących podstawą konstrukcji programu psychoedukacyjnego mającego na celu wspieranie procesu samoaktualizacji młodzieży.

Niniejsze badania wskazują także, iż poziom samorealizacji nie wykazuje związku z „wielkowiejskością” czy „wiejskością” rozumianą w kategoriach demograficznego rozmiaru miejsca wychowania. Optymalny dla samorealizacji klimat wychowawczy nie musi się zatem wiązać z bardzo szerokim dostępem m.in. do dóbr kultury, sztuki czy nauki oferowanym przez metropolie. Wiedza o tym może stanowić przyczynek do głębszej refleksji na temat wychowania, co z kolei będzie pomocne w obalaniu niektórych wychowawczych mitów obecnych w świadomości rodziców.

Bibliografia

Allport G. W. (1955), *Becoming: basic considerations for a psychology of personality*, Yale.

Górniewicz J., Rubacha K. (1993), *Droga do samorealizacji, czyli w poszukiwaniu tożsamości*, Toruń.

-
- Łukaszewski W. (1984), *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa.
- Maslow A. (1986), *W stronę psychologii istnienia*, Warszawa.
- Maslow A. (1990), *Motywacja i osobowość*, Warszawa.
- Niebrzydowski L. (1997), *Czynniki warunkujące proces samorealizacji młodzieży dorastającej* [w:] Niebrzydowski L. (red.), *Drogi samorealizacji młodzieży dorastającej*, Łódź.
- Reber A.S. (2002), *Słownik psychologii*, Warszawa.
- Zawadzki B., Strelau J., Szczepaniak P., Śliwińska M. (1997), *Inwentarz osobowości Costy i McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*, Warszawa.